

KRESBA POSTAVY A MOŽNOSTI JEJ VYUŽITIA V PSYCHODIAGNOSTIKE

EVA FARKAŠOVÁ – PETRA FERENČÍKOVÁ

Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie, Bratislava

HUMAN FIGURE DRAWING AND POSSIBILITIES OF ITS USE IN PSYCHODIAGNOSTICS

Abstract: Human figure drawing is a frequently used method in child and adult psychological and psychiatric practice. It helps to identify the state of development in various areas of cognition, emotions and coping. In younger children, it is applied mainly to determine the level of cognitive functioning and visual-motor skills development. At a later age, some personality, social and emotional variables are also manifested in the drawing. This principle is used in psychodiagnostics as a projective technique. However, the interpretation of different aspects of a drawing requires experience, as exact criteria cannot be used here.

Key words: human figure drawing, drawing as indicator of cognitive development, drawing as projective technique

V praxi psychologického vyšetrenia detí sa často používajú kresbové metódy. Táto technika sa aplikuje v rôznych súvislostiach. Prostredníctvom kresby dieťa sprostredkuje informácie o dosiahnutých zručnostiach (jemná motorika, vizuálno-motorická koordinácia), o zobrazovacích schopnostiach v kontexte kognitívnych procesov (pozornosť, pamäť, uvažovanie, verbalizovanie vnímaných prvkov a vzťahov medzi nimi), zahŕňa tiež sociálno-emocionálne a osobnostné aspekty (skúsenosti, zážitky, záujem, motivácia, kooperatívnosť, prispôsobivosť a i.). Popri uvedených premenných má kresba aj projektívny aspekt – premietajú sa do nej aj nevedomené zážitky, názory, kresba vypovedá o pozitívach, ale aj o ťažkostiach

a problémoch jednotlivca. Analýza kresieb tak ponúka bohatú škálu možností využitia v diagnostickom procese.

Kresba postavy v diagnostike kognitívneho vývinu

Azda najviac pozornosti sa venuje kresbe ľudskej postavy. Všeobecne známy je prístup L. F. Goodenoughovej, ktorej test *Draw-A-Man* z roku 1926 sa stal veľmi populárny. Autorka prezentovala metodiku ako vhodnú na meranie inteligencie, nakoľko výsledky testu korelovali so Stanford-Binetovým intelligenčným testom. Tento údaj výrazne prispel k akceptovaniu DAM ako spoľahlivého ukazovateľa všeobecnej inteligencie, hoci sa použila len jedna úloha – kresba postavy muža. Pri hodnotení kresby sa posudzovala prítomnosť detailov v kresbe, pričom sa neprihliadalo na úroveň technického prevedenia či zvládnutia (podľa Brittainovej, 2009). L. F. Goodenoughová i ďalší autori zistili, že deti spočiatku kreslia to, čo poznajú, nie to, čo vidia. Až neskôr sa v ich kresbách objavujú prvky, ktoré vidia, priamo pozorujú, a tým sa viac približujú k skutočnému obrazu objektov, k realite (tamže).

D. B. Harris (1963) revidoval Goodenoughovej test a rozšíril ho na tri postavy – dieťa má nakresliť postavu muža, ženy a seba; metóda má názov *Draw-A-Person* (ďalej aj DAP). Kresby sa v DAP skórujú osobitne: dosiahnuť možno 71 bodov pre ženskú postavu a 73 bodov pre mužskú. Za nedostatok tohto testu sa považuje, že v prevodových tabuľkách na štandardné skóre je vek detí vyjadrený len v rokoch, presnejšie údaje – mesiace – sa neberú do úvahy. To znamená, že rovnaký výsledok sa zaznamenáva u detí s vekovým rozdielom temer jeden rok. Podrobne sa však posudzuje, či muža/ženu kreslí chlapec alebo dievča. Zobrazenie seba je tiež rodovo rozlíšené. Testové údaje k štandardizácii boli získané od vysokého počtu detí a Harris tak preukazoval validitu a reliabilitu metodiky. Zistil tiež, že dievčatá obvykle skórovali vyššie ako chlapci, čo vysvetľoval viacerými hypotézami: dievčatá viac dbajú na detaily, majú viac skúseností s kreslením, sú pozornejšie k detailom a sociálne dozrievajú skôr ako chlapci. Vzhľadom na zistené diferencie v kresbe boli pre chlapcov a dievčatá vytvorené osobitné prevodové tabuľky.

Popri rozdieloch v kresbe dievčat a chlapcov boli zistené aj kultúrne diferencie v zobrazovaní postáv medzi krajinami. D. B. Harris (tamže) zaznamenal rozdiely aj v rámci rôznych oblastí USA (napr. zobrazovanie postáv u portorikánskych detí z New Yorku a eskimáckych detí z Aljašky). Poukázal na to, že výsledky v teste sa v rámci USA zmenili oproti pôvodným údajom Goodenoughovej z 20. rokov 20. storočia. Predpokladal, že je to dôsledkom zmien v spoločnosti, vo vzdelávacích prístupoch – deti sú spontánnejšie, expresívnejšie, všímavejšie.

D. B. Harris (tamže) nepovažoval skóre v DAP za vyjadrenie IQ, ale skôr za mieru intelektovej či konceptuálnej zrelosti: v kresbe dieťa priblíži svoje skúsenosti,

poznanie, chápanie predmetu kresby (tu: ľudskej postavy), čo sa stáva užitočným ukazovateľom vzrastajúcej komplexnosti a porozumenia pojmov všeobecne. Podľa neho kresba detí je ukazovateľom vývinu pojmov a symbolického zobrazovania.

Test DAP je teda postavený na teórii, že deti kreslia to, čo poznajú, nie to, čo vidia. Avšak už D. B. Harris pripustil, že deti nezobrazia vždy všetko, čo poznajú (s vekom sa kresba vyvíja a je v nej obsiahnutých viac aspektov) – napríklad dieťa vie pomenovať časti tela, ale nie všetky zahrnie do svojej kresby postavy. Neuznal však, že by toto ovplyvnilo validitu testu. Používanie kresby na meranie „intelektovej zrelosti“, ako to navrhoval, by tak podľa R. A. Brittainovej (2009) viedlo k podhodnoteniu schopností dieťaťa. K prijatiu testu DAP ako reliabilnej a validnej metodiky prispeli Harrisom zistené pozitívne korelácie so Stanford-Binetovou inteligenčnou škálou a WISC-R. Tieto výsledky viedli mnohých psychológov k snahe zahrnúť test DAP do praxe pri posudzovaní školskej pripravenosti (tamže).

V neskoršom období sa výskumne overovalo, či test skutočne meria to, čo prehlasuje. S. C. Abell, P. D. von Briesen a L. S. Watz (1996) zistili, že test je reliabilný a signifikantne koreluje s WISC-R a Stanford-Binetom, no nemá dostatočnú validitu. Aj ďalšou štúdiou (Abell et al., 2001) sa potvrdila vysoká reliabilita, ale validita bola veľmi slabá. Autori usúdili, že predošlé, úspešné parametre validity boli získané vďaka rozsiahlej vzorke respondentov, preto odporúčali použiť a interpretovať test len s veľkou opatrnosťou.

O validite testu pochybovali aj iní autori, ako ich uvádza R. A. Brittainová (2009); test podľa nich nemeria inteligenciu. Ďalší autori (napr. Motta et al., podľa Brittainovej, 2009) poukazujú na to, že skóre v teste Kresba ľudskej postavy má slabú predikčnú validitu a otázne sú aj údaje o priebežnej a konštruktivej validite; preto je chybné považovať ho za vhodný nástroj na zisťovanie intelektových výkonov alebo za prediktor akademického úspechu.

Kresbu postavy sa naposledy pokúsili využiť ako mieru intelektových schopností C. R. Reynolds a J. A. Hickmanová – ich jednoduchá verzia z roku 2004 má vypracované normy pre probandov od štyroch do deväťdesiatich rokov a disponuje dostatočnou reliabilitou. Tú overilo aj niekoľko ďalších výskumov v rôznom jazykovom prostredí, pretrvávajú však vážne pochybnosti o validite kresby ako miery inteligencie (Khasu, Williams, 2016).

V našom prostredí bol v nadväznosti na testy F. Goodenoughovej a D. B. Harrisa vytvorený test Kresba postavy (Šturma, Vágnerová, 1982), určený pre deti vo veku 3;6 – 11;0 rokov, ktorý podľa autorov „...hodnotí vývin perciepcie a senzorio-motorickej koordinácie a len orientačne úroveň mentálneho vývinu“ (tamže, s. 43). Odporúča sa použiť ho ako súčasť batérie spolu s ďalšími metodikami. V procese štandardizácie bolo skóre v kresbe postavy porovnávané aj so školským prospechom žiakov 1. – 4. ročníka – korelácie mali s vekom klesajúcu tendenciu. Test sa podľa štatistických údajov v poradenských zariadeniach často využíva (aktuálna infor-

mácia z CVTI), pravdepodobne ako jedna z metodík pri testovaní detí s rôznymi indikáciami.

Napriek tomu, že popularita testu DAP poklesla a nepovažuje sa za mieru inteligencie, doposiaľ sa využíva ako nástroj na zisťovanie školskej pripravenosti a prediktor akademickej úspešnosti. Aj o tejto premise však niektorí autori vyjadrujú pochybnosti. Podľa R. A. Brittainovej (2009) testom kresby postavy možno určiť aktuálnu úroveň všeobecných schopností dieťaťa, nie však jeho budúcu školskú úspešnosť.

Ďalšie štúdie k validizácii testu kresby postavy v kognitívnych súvislostiach

Existujú štúdie, ktoré spochybňujú validitu testu, na druhej strane sú také, ktoré ju podporujú. Problémy s validizáciou kresby postavy súvisia s tým, ktorý konštrukt sa má merať, ako aj s variabilitou významov, ktoré autori prisudzujú jednotlivým znakom v kresbe.

V literatúre možno nájsť štúdie, ktoré sa zaoberajú hodnotením kresby využívajúc testy DAM alebo DAP, pričom skóre v teste transformujú na IQ a s týmito údajmi ďalej pracujú – či už použijú ako porovnávacie kritériá Ravenov test, dotazníky pre rodičov (ich hodnotenie vývinovej úrovne dieťaťa, situácie v rodine, jej socio-ekonomický status a i.), prípadne ďalšie metodiky. V štúdiu kolektívu egyptských autorov (El-Shafie et al., 2019) sa porovnávali údaje detí vo veku 6 – 12 rokov: výsledok IQ podľa DAP koreloval so školskými výsledkami žiakov, SES rodiny, typom bydliska (mesto lepšie než vidiek), nie s pohlavím detí. Štúdie realizované v rôznych (ázijských, afrických, juhoamerických) krajinách nemožno brať ako relevantné pre naše ciele a zameranie práve vzhľadom na odlišný kultúrny kontext, ako aj použité komparačné postupy.

Porovnávanie podobného typu sa realizovalo v ČR v rámci výskumu P. Mautnerovej (2010). U šesťdesiatich detí vo veku 5,5 – 11 rokov bola použitá kresba postavy a farebné progresívne matice – Ravenov test, ktorý sa dlhé roky považoval za „culture-fair“ vzhľadom na to, že je neverbálny a sýtený tzv. g-faktorom. Výsledky mali preukázať, že obidva testy podávajú podobnú informáciu o mentálnej úrovni detí. Kresba bola hodnotená podľa kritérií, ktoré použili J. Šturma a M. Vágnerová (1982). Posudzovanie sa člení na obsahovú časť (15 ukazovateľov) a formálnu časť (20 ukazovateľov) a spolu tvoria celkové skóre. Korelácie potvrdili nízky vzťah medzi celkovým a formálnym skóre v kresbe postavy a Ravenom, vzťah k obsahovému skóre nebol signifikantný.

Nie je prekvapením, že „vyspelejšie“ deti dosiahnu v obidvoch metodikách lepšie výsledky než ich „menej šikovní“ rovesníci. Ani jeden z porovnávaných testov však nemožno pokladať za vhodný na meranie inteligencie a nemožno nimi nahradiť

komplexnejšie metodiky, ktoré na stanovenie úrovne kognitívneho vývinu sledujú jeho rôzne aspekty.

Jedným z cieľov výskumu prezentovaného v štúdiu M. Vágnerovej a kol. (2016) bolo vytvoriť jednoduchší spôsob hodnotenia kresby postavy za účelom skríningu detí predškolského veku tak, aby boli zahrnuté len tie položky, ktoré majú dostatočnú diferenciatnú hodnotu. K pôvodným 35 položkám boli neskôr doplnené ďalšie, takže ich počet bol 40. Z nich sa ako relevantné ukázalo 22. Validitu takto upravenej metodiky autorky zisťovali prostredníctvom korelácií s výsledkami testu PDW a napriek jeho zastaralosti sa opäť potvrdilo, že test kresby postavy nemôže slúžiť na hodnotenie rozumových schopností.

Za perspektívne inšpiratívnu považujeme otázku vzťahu kognitívneho štýlu a prevedenia kresby postavy. Téma sa riešila u mladých dospelých a podľa zistených dát sa skupiny signifikantne líšili v tom zmysle, že subjekty s vizuálnym kognitívnym štýlom zobrazovali viac prvkov na postave, kým kresby subjektov s verbálnym/sémantickým kognitívnym štýlom obsahovali menej detailov (Gigi, 2016).

Vývin detskej kresby

Prevedenie i obsahová stránka kresieb vo všeobecnosti sa samozrejme vyvíja vekom, zrením nervových spojov, rozvojom súvisiacich kognitívnych funkcií, čo umožňuje aj precíznejšie zobrazovanie detailov, adekvátnejšie sprostredkovanie zamýšľaných schém, typov. Dieťa spočiatku venuje pozornosť funkčnej podstate objektu, nie natoľko vonkajšej podobe, skutočnej podobnosti (Altman, 2011). Tvary alebo časti postavy, ktoré sú pre dieťa dôležité, významné, sú zvýraznené. A naopak, tie detaily, ktoré nie sú preňho zaujímavé, môžu byť vynechané. Dieťa na konci predškolského a začiatkom školského veku sa v kresbe venuje viac tomu, čo o objekte vie, no realistické zobrazenie vonkajšej podobnosti môže byť preňho menej dôležité.

Kreslenie postavy sa vyvíja u detí rovnakým smerom – postupuje od čmáraníc, hlavonožcov, postáv s končatinami znázornenými jednou čiarou, k zobrazovaniu integrovanej postavy s mnohými detailmi a pridanými predmetmi, ktoré súvisia s konkrétnou osobou. Dosiahnutie „stropu“ kvality kresby je individuálna záležitosť a súvisí nielen s umeleckými sklonmi, s možnosťami a príležitosťami výtvarného prejavu, ale aj s osobnostnými, emocionálnymi, motivačnými a postojoými premenami. Prevedenie kresby postavy zdravého dieťaťa z bežného prostredia sa rozvíja približne do veku desať – jedenásť rokov; od dvanásteho roku veku už kresba postavy väčšinou nezachytáva vývinové etapy. Objavuje sa vizuálny realizmus, videnie sveta je objektívnejšie (Davidov, 2008).

Longitudinálne sledovanie vývinu kresby môže poskytnúť informácie, ktoré nemožno získať prierezovým spôsobom. Vo výskume L. Švancarovej (1975) sa kresba

postavy, neskôr aj stromu, zadávala deťom vo veku 4;0, 6;0, 8;0, 10;0 a 12;0 rokov. Získané materiály poskytujú pohľad nielen na vývinové znaky v kresbách, zdokonaľovanie prevedenia s interindividuálnou variabilitou, ale premietajú sa sem rôzne faktory osobných zážitkov, prežívania, vplyvy výchovy a rodinného prostredia. Kresby postavy boli vyhodnocované podľa kritérií D. B. Harrisa, kde je prevaha obsahových prvkov. Podľa autorky toto bolo pravdepodobnou príčinou nízkych korelácií medzi výsledkami testovaní v rôznom veku detí.

Prakticky všetky publikácie, ktoré sa zaoberajú vývinovou psychológiou, sa podrobne venujú problematike kresby – jej charakteristickým znakom v súvislosti s vekom, pozitívnymi či nepriaznivými individuálnymi črtami, prejavmi, stavmi (napr. Piaget, Inhelderová, 1970; Langmeier, Krejčířová, 1998; Vágnerová, 1997), preto túto tému nebudeme na tomto mieste bližšie rozoberať.

Kresba postavy ako súčasť testov školskej pripravenosti

Kresba postavy sa stala aj súčasťou testov školskej pripravenosti a takto sa používa dodnes. Napriek výhradám a kritike sa doposiaľ v praxi našich poradenských zariadení používa *Orientačný test školskej zrelosti*, ktorý vytvoril J. Jirásek (1970) úpravou troch subtestov z pôvodne obsiahlejšieho testu A. Kerna. Jedná sa o kresbu postavy, napodobnenie písaného písma a nakreslenie zostavy bodiek podľa predlohy. Tieto úlohy zachytávajú rozvoj vizuomotorickej koordinácie, úroveň jemnej motoriky, naznačujú priestorovú orientáciu a porozumenie počtu. Nedostatočné splnenie úloh však podľa nášho názoru nemôže byť podkladom pre závery o nepripravenosti dieťaťa na školské vzdelávanie. V prípade, ak sa očakáva posúdenie pripravenosti, ako sa táto charakterizuje v mnohých zahraničných materiáloch, u nás prezentovaných napríklad J. Ferjenčíkom (2019), potrebné je použiť aj ďalšie metodiky. Okrem toho, tento test nespĺňa kritériá kultúrnej relevantnosti a nezohľadňujú sa v ňom posuny v požiadavkách na zručnosti a informačnú bázu súčasných predškôľakov.

Ďalšou u nás pomerne rozšírenou metodikou je *Göppingenský test školskej zrelosti* (v origináli „Schuleignung“, t. j. školskej spôsobilosti), ktorý bol vydaný v Nemecku po prvý raz v roku 1953 a ideovo čerpal z amerických testov vytvorených začiatkom 20. storočia. Do dnešných dní u nás používaná testová verzia je zo 70. rokov, ale metodika oficiálne nikdy nebola štandardizovaná na naše podmienky.

Posledné vydanie testu je z roku 1998 (Kleiner, Poerschke, 1998), no testový materiál v ňom bol iba mierne upravený oproti predchádzajúcej podobe. Metodika pozostáva z desiatich subtestov rozličného zamerania. Poslednou úlohou je nakresliť „jablňo a dieťa“ – inštrukcie sú bez bližšej špecifikácie. Pri celkovom hodnotení sa subtesty rozčleňujú do troch skupín – 1) vnímanie a rozlišovanie tvarov, detailov;

2) rozvoj jemnej motoriky, všeobecná úroveň vývinu; 3) pripravenosť na učenie sa a podávanie výkonu, sociálna zrelosť, intelektové schopnosti.

Kresba bola zaradená do 2. skupiny – naznačuje všeobecnú vývinovú úroveň. Pri posudzovaní postavy sa hodnotí zobrazenie jednotlivých častí tela, proporcie a priestorové znázornenie (kresba končatín dvoma čiarami). Pri kresbe jablone sa bodujú časti stromu (kmeň, koruna a jablká), proporcie častí (koruna, kmeň) a prevedenie (vetvy, koruna, kmeň ako plošné útvary).

Pri interpretácii výsledkov *Göppinger sprachfreier Schuleignungstest* (ďalej aj GSS), ako sa uvádza už v príručke spred viac ako 20 rokov, treba mať na zreteli, že popri úrovni duševného vývinu (t. j. vývinu psychických funkcií) sa sledujú tiež motivačné, emocionálne a sociálne aspekty, ktoré je potrebné zohľadňovať pri posudzovaní pravdepodobného úspechu v školskom vzdelávaní. Najmä z týchto dôvodov „...tzv. ‚test školskej zrelosti‘ stratil svoj charakter ako vstupná skúška do prvej triedy. Namiesto toho sa má prednostne využívať na to, aby sa pre *každé* dieťa našla najvhodnejšia forma vzdelávania, ktorou budú jeho učebné možnosti primerane podporované“ (tamže, s. 29). Účelom testu teda nie je stanovenie pripravenosti či nepripravenosti dieťaťa na zaškolenie. V príručke odporúčané obdobie na zadávanie testu je osem týždňov pred začiatkom až dva týždne po začiatku školskej dochádzky. Test GSS tak môže sprostredkovať informácie dôležité pre rodičov, školu i psychológov – nasmeruje ich k vhodným postupom, ak sa zaznamenajú isté odchýlky od očakávaného priebehu vývinu.

Požiadavka posúdiť dosiahnutú vývinovú úroveň detí pred začiatkom povinného školského vzdelávania za účelom odporúčania a realizovania postupov na základe zistených testových výsledkov má na Slovensku veľmi dlhú tradíciu. Poradenské zariadenia v období krátko po zápise do 1. ročníka testujú veľký počet detí, pričom aplikujú dostupné metodiky skupinovú a/alebo individuálnou formou. Vzhľadom na to, že k dispozícii boli iba nástroje staršieho dáta vytvorenia, ktoré nezohľadňujú zmeny v charakteristikách psychického vývinu detí ani posuny vo vývoji spoločnosti, podujali sme sa vytvoriť test, ktorý bude primerane reagovať na požiadavky dneška.

V priebehu rokov 2009-2019 sme pripravili a overovali viaceré verzie testu, pričom za inšpiráciu sme prijali niektoré princípy vyššie uvádzaného GSS. Úlohy sme zadávali deťom koncom predškolského obdobia tak, ako sa zvykne realizovať testovanie psychológmi poradenských centier. Menili sa typy aj počet subtestov – niektoré sa ukázali príľahké, niektoré zase robili deťom zbytočné ťažkosti. Ako jednu z úloh sme vždy zadávali aj kresbu mužskej postavy.

V roku 2016 sme ukončili vývoj *Testu školskej pripravenosti na individuálnu administráciu* (Farkašová, Dočkal, 2016). Určený je predovšetkým pre deti zo znevýhodňujúceho sociálneho prostredia. Pre tieto deti, ktoré v predškolskom veku často vôbec nepracujú s papierom a ceruzkou, sa kresba ukázala ako nevhodná, preto sme ju do konečnej verzie testu nezaradili.

Test školskej pripravenosti na skupinovú administráciu (Farkašová, Dočkal a kol., 2020) sme skompletizovali v roku 2019. Obsahuje osem subtestov plus Kresbu postavy, ktorú možno zadať ako nepovinnú úlohu poskytujúcu doplnkové informácie. Medzi subtesty, na základe ktorých sa vyhodnocuje školská pripravenosť dieťaťa, sme ju nezaradili pre nekonzistentné vzťahy s ostatnými subtestami a veľký rozdiel v kresbových výkonoch chlapcov a dievčat. Získali sme však zaujímavé údaje o vzťahoch kresby postavy s inými premennými psychosenzorického a psychomotorického výkonu, o ktorých referujeme v samostatnej štúdií (Dočkal, Farkašová, 2020).

Kresba postavy ako projektívny diagnostický nástroj

Kresba môže slúžiť na diagnostické účely ako projektívna metóda pri zisťovaní odchýlok či ťažkostí v oblastiach psychického, emocionálneho, sociálneho charakteru. Toto využitie sa praktizuje v klinickej psychológii i v psychiatrickej praxi od predškolského veku do dospelosti.

V širšom ponímaní sa v kresbe odrážajú zážitky, videnie okolitého prostredia. To, čo konkrétne je obsahom kresby, ako sú zobrazované osoby, objekty, detaily, čo je zvýraznené alebo naopak vynechané, vypovedá o vnímaní a spracúvaní reality jednotlivcom. Kresbou môže dieťa sprostredkovať svoje prežívanie vzťahov k ostatným ľuďom – ako v rodine, tak aj v škole; môže vyjadriť, ako sa cíti, ako prežíva samé seba, ako vidí svoje okolie (Davido, 2008).

Veľkou nevýhodou pri projektívnom využití kresby je (reálna) možnosť vniesť do jej hodnotenia a interpretácie subjektívny pohľad hodnotiteľa. Psychológ – diagnostik posudzuje kresbu aj na základe vlastných predstáv a dojmov, ktoré nemusia byť vždy totožné so zámerom klienta. Interpretácia preto vyžaduje citlivé zváženie rôznych faktorov a podmienok na strane kresliaceho, či tu ide o situačné faktory alebo trvalejšie osobnostné rysy (pozn.: pri detskej kresbe ide napríklad aj o jej posúdenie z hľadiska kultúrnych rozdielov v populácii a pod.). O výsledku, kresbe, je vhodné sa primerane situácii porozprávať, aby subjekt mohol niektoré prvky objasniť, zaujať k nim postoj. Bez dopĺňujúcich informácií majú závery z kresieb len hypotetickú platnosť a samotná kresba ako diagnostický nástroj by bola bezcenná (Altman, 2011).

Pri posudzovaní kresby ako projektívnej techniky sa do úvahy berú detaily a spôsoby ich prevedenia. Pri kresbe postavy je to napríklad veľkosť jednotlivých častí tela, ich proporčnosť, zvýraznenie či vynechanie niečoho, vedenie línií, tlak ceruzky a pod. Presné pravidlá hodnotenia však neexistujú. Aj pri projektívnej interpretácii je dôležité zohľadniť, že spôsoby vyjadrenia vnemov i pocitov a vzťahov sa menia s vekom jedinca.

Najznámejšie spracovanie testu kresby ako projektívneho nástroja pri zisťovaní osobnostných rysov či celej osobnosti je *Drawing of the Human Figure* (DHF) K. Machoverovej z r. 1949 (podľa Badošeka, 2011). Princíp testu vychádza zo psychoanalytickej teórie a hodnotiace kritériá i terminológia sú ňou ovplyvnené. Ako uvádza M. Vágnerová (2009), metóda nemá štandardizáciu potvrdenú validitu a reliabilitu. Jej efektívnosť je postavená skôr na presvedčení autorky, nakoľko chýbajú výskumné dáta o účinnosti metódy: prezentuje sa iba niekoľko prípadových štúdií z neštandardnej vzorky (Badošek, 2011). I. Hárđi (1992) konštatuje, že psychoanalytické interpretácie autorky týkajúce sa *schémy tela* vzbudzujú vážne pochybnosti.

V 60. rokoch 20. storočia vyvinula E. M. Koppitzová na základe Machoverovej metodiky test *Human Figure Drawing* (HFD). Táto verzia je prepracovanejšia v oblasti skórovania, orientuje sa na preukázanie emocionálnych ťažkostí a určená je detskej populácii (podľa Badošeka, 2011).

Ako uvádza Z. Altman (2011), v súčasnosti sa najviac využíva verzia H. J. Baltruscha *Figure-Drawing-Test* (FDT), ktorá spočíva v psychoanalytickom symbolickom výklade a je určená pre dospelých.

Ďalšou formou projektívnej kresbovej techniky je *Draw a Person: Screening Procedure for Emotional Disturbance* (DAP: SPED), ktorej autorom je J. A. Naglieri s kolektívom (podľa Badošeka, 2011). Vychádza z koncepcie testu DAP. Zameriava sa na skrýning emocionálnych a behaviorálnych ťažkostí detí. Poskytuje numerické vyjadrenie meraných kategórií, čo väčšina iných kresbových metód neumožňuje.

Štúdia realizovaná v Kolumbii zisťovala platnosť kritérií pri posudzovaní kresby ako projektívnej techniky u detí s neurologickými ťažkosťami s použitím hodnotenia podľa Koppitzovej. Na základe porovnania dvoch nezávislých vzoriek autori konštatovali, že rôzne etnické, sociálne a kultúrne faktory môžu vplývať na spôsob zobrazovania postáv, preto odporúčali zostaviť referenčné hodnotiace kritériá na klinické účely, ktorých validitu treba overiť (van Meerbeke et al., 2011).

V práci s psychiatrickými pacientmi je prínosným prístupom *dynamické testovanie kresby postavy* (Hárđi, 1992). Ide tu o opakovanie kresby v istých časových intervaloch, čo poskytuje možnosť zachytiť proces, zmenu stavu a vyhodnotiť efektívnosť zvolených terapeutických postupov. V inštrukcii sa klientovi ponecháva voľnosť, či zobrazí celú postavu alebo len časť. Pri reteste sa potom zisťujú odlišnosti v zobrazovaných detailoch kresby.

Z. Altman (2011) vo svojej publikácii zhrnul, podrobne a prehľadne prezentoval možnosti a limity interpretácie kresby postavy v psychodiagnostickej praxi. Venuje sa v nej formálnej a obsahovej analýze znakov v kresbe postavy, symbolickej interpretácii detailov, ako aj významu kvality, prevedenia detskej kresby.

Záver

Kresba postavy je vďačnou technikou najmä v psychologicknej diagnostike detí. Umožňuje rýchlu a nenáročnú administráciu, sprostredkuje neformálne nadviazanie kontaktu, pri ktorom nie je nevyhnutná výraznejšia verbálna komunikácia zo strany dieťaťa, a poskytuje obraz o viacerých individuálnych premenných, ako sme ich uviedli vyššie. Vyhodnotenie a interpretáciu takto získaných podkladov je potrebné zveriť skúsenému psychológovi, ktorý dokáže objektívne posúdiť ponúkaný zdroj informácií.

Na diagnostické účely je kresba užitočnou pomôckou v rámci batérie viacerých a rôznorodých techník, nemala by sa používať samostatne. Ak ju aplikujeme v detstve, môže vypovedať o vývinovej úrovni jednotlivých funkcií, ako aj naznačiť niektoré problémy v psychickom vývine, ktoré následne treba overiť inými nástrojmi. Robiť závery a prognostické odhady iba na základe kresby sa neodporúča, riziká sú v tomto prípade väčšie ako pozitíva.

LITERATÚRA

- ABELL, S. C. – VON BRIESEN, P. D. – WATZ, L. S. 1996. Intellectual evaluations of children using human figure drawings: An empirical investigation of two methods. *Journal of Clinical Psychology*, vol. 52, no. 1, p. 67-74.
- ABELL, S. C. – WOOD, W. – LIEBMAN, S. J. 2001. Children's human figure drawings as measures of intelligence: The comparative validity of three scoring systems. *Journal of Psychoeducational Assessment*, vol. 19, no. 3, p. 204-215.
- ALTMAN, Z. 2011. Kresba postavy. Podrobná príručka k interpretaci projektivní kresby postavy (FDT) a její využití v psychodiagnostické praxi. Praha: Hogrefe – Testcentrum.
- BADOŠEK, R. 2011. Vypovídací schopnost vybraných znaků metody „Kresba lidské postavy“ u dospělé populace. *Disertační práce*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- BRITTAİN, R. A. 2009. Drawings dos and don'ts: The Draw-A-Person test as a measure of intellectual maturity? *Master Thesis*. Pennsylvania State University, College of Arts and Architecture.
- DAVIDO, R. 2008. Kresba jako nástroj poznání dítěte. *Dětská kresba z pohledu psychologie*. Praha: Portál.
- DOČKAL, V. – FARKAŠOVÁ, E. 2020. Kresba postavy a niektoré ukazovatele pripravenosti dieťaťa na školu. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, roč. 54, č. 2, s. 131-151.
- FARKAŠOVÁ, E. – DOČKAL, V. 2020. TŠP-I. Test školskej pripravenosti na individuálnu administráciu. Bratislava: VÚDPaP.
- FARKAŠOVÁ, E. – DOČKAL, V. a kol. 2020. TŠP-S. Test školskej pripravenosti na skupinovú administráciu. Bratislava: VÚDPaP.
- FERJENČÍK, J. 2019. Pripravenosť na školu: čo? kto? ako? *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, roč. 53, č. 1, s. 57-68.
- GIGI, A. 2016. Human Figure Drawing (HFD) Test is affected by Cognitive Style. *Clinical and Experimental Psychology*. vol. 2, no. 1. DOI: 10.4172/2471-2701.1000111
- HÁRDI, I. 1992. Dynamický test kresby ľudskej postavy. *Nové Zámky: Psychoprof*.

- HARRIS, D. B. 1963. Children's drawings as measures of intellectual maturity. New York: Harcourt, Brace and World.
- JIRÁSEK, J. 1970. Orientační test školní zralosti. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.
- KHASU, D. S. – WILLIAMS, T. O. Jr. 2016. The score reliability of Draw-A-Person Intellectual Ability Test (DAP: IQ) for rural Malawi students. *Journal of International Education Research*, vol. 12, no. 2, p. 61-66.
- KLEINER, A. – POERSCHKE, J. 1998. GSS. Göppinger sprachfreier Schuleignungstest zur Untersuchung der Schuleignung und der Qualitaet psychischer Funktionen. Beiheft mit Anleitung und Normentabelle. Göttingen: Beltz-Test.
- LANGMEIER, J. – KREJČÍŘOVÁ, D. 1998. Vývojová psychologie. Praha: Grada.
- PIAGET, J. – INHELDEROVÁ, B. 1970. Psychologie dítěte. Praha: SPN.
- EL-SHAFIE, A. M. – ELLAHONY, D. M. – SAMIR, M. A. – BIRAM, K. M. 2019. Screening intelligence of primary school children using Draw-a-Person test. *Menoufia Medical Journal*, vol. 32, no. 1, pp. 317-322.
- ŠTURMA, J. – VÁGNEROVÁ, M. 1982. Kresba postavy. Bratislava: Psychodiagnostika.
- ŠVANCAROVÁ, L. 1975. Intraindividuální variabilita vývoje dětské kresby v longitudinálním zkoumání. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, roč. 10, č. 5, s. 443-456.
- VÁGNEROVÁ, M. 1997. Vývojová psychologie I. Praha: Karolinum.
- VÁGNEROVÁ, M. 2009. Kresebné techniky. In: SVOBODA, M. – KREJČÍŘOVÁ, D. – VÁGNEROVÁ, M. (Eds.): *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál, s. 271-318.
- VÁGNEROVÁ, M. – KROPÁČKOVÁ, J. – JANOŠOVÁ, P. 2016. Nejdřív pán a potom pes – vývoj dětské kresby v předškolním věku a její hodnocení. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, roč. 50, č. 4, s. 283-305.
- VAN MEERBEKE, A. – SANDOVAL-GARCIA, C. – IBÁÑEZ, M. – TALERO-GUTIÉRREZ, C. – FIALLO, D. – HALLIDAY, K. 2011. Validation study of Human Figure Drawing Test in a Colombian school children population. *The Spanish Journal of Psychology*, vol. 14, no. 1, p. 464-477. DOI: 10.5209/rev_SJOP.2011.v14.n1.42

Súhrn: Kresba postavy je často využívaná metóda v psychologickej i psychiatrickej praxi u detí aj dospelých. Pomáha identifikovať stav vývinu v rôznych oblastiach poznávania, prežívania a zvládania situácií. U mladších detí sa aplikuje najmä v súvislosti so zisťovaním dosiahnutej vývinovej úrovne poznávacích funkcií a vizuálno-motorických zručností. V neskoršom veku sa v kresbe prejavujú tiež niektoré osobnostné, sociálne a emocionálne premenné. Uvedený princíp sa využíva v psychodiagnostike ako projektívna technika. Interpretácia znakov v kresbe však vyžaduje skúsenosti, nakoľko tu nemožno použiť exaktné kritériá.

Kľúčové slová: kresba postavy, kresba ako ukazovateľ kognitívneho vývinu, kresba ako projektívna technika

PhDr. Eva Farkašová, CSc. je dlhoročnou vedeckou pracovníčkou Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie v Bratislave. Výskumne sa venuje problematike učenia cudzích jazykov, integrovaného vzdelávania nadaných žiakov a žiakov z MRK, ako aj vytváraniu rozvíjajúcich programov. K jej odborným záujmom patrí aj psychologická diagnostika a tvorba diagnostických nástrojov.

PhDr. Petra Ferenčíková ukončila v roku 2019 rigoróznym konaním štúdium psychológie na Filozofickej fakulte Univerzity Cyrila a Metoda v Trnave a pracuje na Oddelení diagnostických nástrojov vo Výskumnom ústave detskej psychológie a patopsychológie. Okrem iného sa zaujíma aj o psychológiu zdravia a kvalitu života diabetikov na Slovensku.